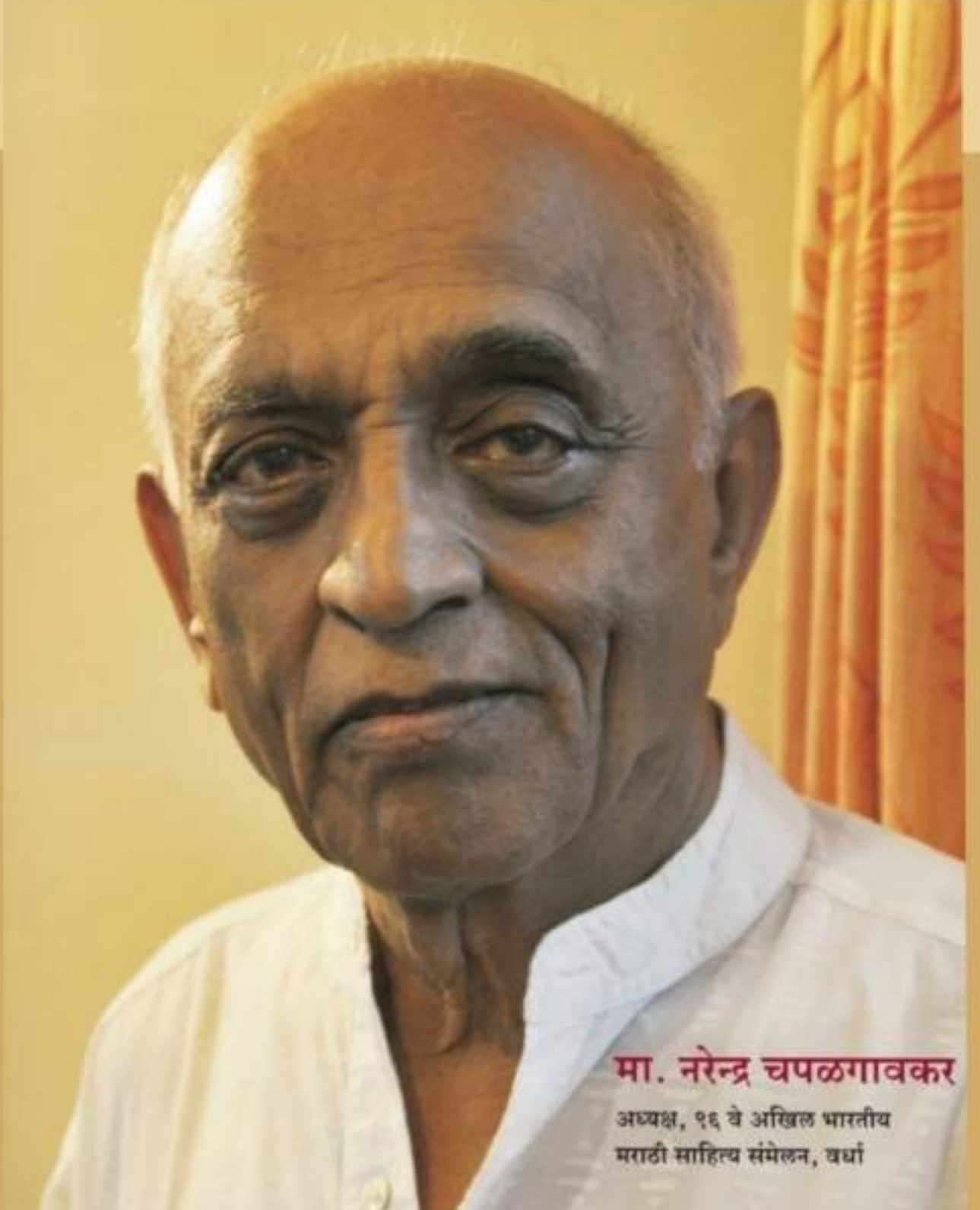

ISSN 2456-656X

महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका

ऑक्टोबर ते डिसेंबर २०२२

जानेवारी ते मार्च २०२३ (जोडअंक)

मा. नरेन्द्र चपळगावकर

अध्यक्ष, १६ वे अखिल भारतीय
मराठी साहित्य संमेलन, वर्धा

महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचे त्रैमासिक मुखपत्र

महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका

अंक क्र. ३८०,

ऑक्टोबर २०२२ ते मार्च २०२३ (जोडअंक)

संपादक । डॉ. पुरुषोत्तम काळे

प्रकाशक । प्रकाश पायगुडे प्रमुख कार्यवाह

महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे

४९६ सदाशिव पेठ, टिळक रस्ता, पुणे ४११०३०.

दूरभाष । ०२०-२४४७५९६३

संकेतस्थळ । www.masapapune.org

ई-मेल । masaparishad@gmail.com

कार्यालयाची वेळ ।

सकाळी ९.०० दुपारी १२.००

दुपारी ४.३० ते रात्री ८.००

अंतरंग

मसाप पत्रिका । ऑक्टोबर २०२२ ते मार्च २०२३ (जोडअंक)

संपादकीय । पुरुषोत्तम काळे । ७

व्यामिश्र जीवन जाणिवांचे द्वंद्व पंचविणारी सौंदर्यवेधी कविता । डॉ. श्रीपाल सबनीस । ९

जनसामान्यांच्या संपर्कशील आत्मकथन काव्याची अनुभूती देणारा तळमळीचा तळ ,अजीम नवाज राही ह्यांचा शब्दाविष्कार । किरण शिवहर डोंगरदिवे । १२

धर्मचक्रवर्ती भगवान गौतम बुद्ध या कादंबरीतील बुद्धप्रतिमा : एक आकलन । विराज संभाजीराव मोरे । १८

वर्तमानात वेध घेणारा अनुराधा पाटील यांचा 'आता वहा सगळ्या बुडीत खाती' । डॉ. दादा गोरे । ३३

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आदिवासी समाजाच्या विकासातील योगदान । डॉ. नम्रता कदम । ३९

शरद पवार लिखित 'लोक माझे सांगाती' आत्मचरित्रातील राजकीय विचार । प्रा. किरण गाढवे । ४२

महात्मा फुले यांच्या 'अखंडा'चे स्वरूप । डॉ. गौतम बनसोडे । ४७

चिरंतन, नैष्ठिक मूल्यांची 'होळी' । राजेंद्र सलालकर । ५१

लहानग्यांसाठी सहजसुंदर प्रवाही पुस्तक 'भाषेची भिंगरी' । जयश्री काटीकर । ६७

मधुमंगेश कर्णिकांच्या कादंबऱ्यांचे मनोविश्लेषणात्मक आकलन । डॉ. बालासाहेब धोंडिभाऊ अनुसे । ७१

वृत्तबद्ध कवितांचा संग्रह, वृत्तांजली.. कविता बांधणीची! । पद्माकर कुलकर्णी । ७६

टिळक आणि कामगार चलवळ । प्रो. डॉ. गीताली टिळक । ७८

सांजवात : निसर्गानुभवाची संवेदनशील अस्सल कविता । प्रा. डॉ. अरुण कोळेकर । ८५

गवतात उगवलेली अक्षरे : एका पत्रकार-लेखकाची आत्मकहाणी । तनुजा उल्हास देरे । ९१

'तलखली' वैचारिक दृष्ट असलेली स्त्रीवादी काव्याभिव्यक्ती । सरिता सोमाणी । ९४

कवितेच्या अभिव्यक्तीचे सखोल विश्लेषण 'अगा कवीनो...' । सतीश सोळांकूरकर । १०१

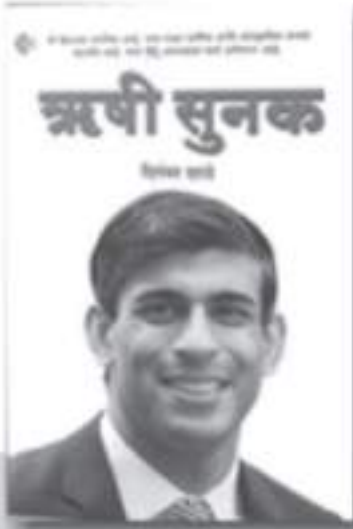
आठवणीतले इतिहासकार आठवले । प्रा. डॉ. गणेश राऊत । १०५

एक चित्तधरारक राजकीय प्रवास - 'ऋषी सुनक' । प्रो. डॉ. नानासाहेब पवार । १०९

एक चित्तथरारक राजकीय प्रवास- 'ऋषी सुनक'

प्रो. डॉ. नानासाहेब पवार

ज्येष्ठ पत्रकार दिगंबर दराडे यांच्या 'ऋषी सुनक' या इंग्लंडच्या भारतीय वंशाच्या पंतप्रधानांवरील ग्रंथाचा परिचय करून देणारा लेख.

पुस्तकाचे नाव : ऋषी सुनक
लेखक : दिगंबर दराडे
प्रकाशक : मायमिरर पब्लिशिंग हाउस प्रा.लि., पुणे
पृष्ठे : १६०
मूल्य : २०० /- रु.

जगातील कोणत्याही देशाच्या धोरणकर्त्यांचे किंवा राजकर्त्यांचे कार्य कर्तृत्व समजून घ्यायचे असेल, तर वाचन, चिंतनाबरोबरच प्रवास हा महत्त्वाचा असतो. हाच हेतू ठेवून ऑगस्ट २०२२, मध्ये पत्रकार दिगंबर दराडे यांनी लंडनचा केलेला प्रवास अभ्यासाचा लागतो. प्रवासादरम्यान इन्फोसिसचे संस्थापक प्रसिद्ध उद्योगपती श्री. नारायण मूर्ती आणि सुधा मूर्ती यांची मुलगी अक्षता मूर्तीचे पती असलेल्या ऋषी सुनक यांच्या नावाची चर्चा लंडनच्या राजकारणात सुरू होती. सुनक हे लंडनचे पंतप्रधान होणार या चर्चेने वेग घेतला होता. १२ मे १९८० साली जन्मलेले ऋषी सुनक ब्रिटिशांचे राजकीय नेते आहेत. लाखो तरुणांच्या गळ्यातील ताईत म्हणून त्यांची ओळख आहे. सुनक हे युनायटेड किंग्डमचे पहिले ब्रिटिश आशियाई आणि पहिले हिंदू पंतप्रधान आहेत. अशा ऋषी सुनक यांच्यावरील चर्चा आणि अभ्यासपूर्ण नोंदीचा आधार घेत 'एक चित्तथरारक राजकीय प्रवास- ऋषी सुनक' हा चरित्रग्रंथ सामाजिक वास्तव आणि वाङ्मयीन पर्यावरणासह दिगंबर दराडे यांनी रेखाटला आहे. हा चरित्रग्रंथ मायमिरर पब्लिशिंग हाउस प्रा. लि. पुणे ०९. यांनी १ मे, २०२३ महाराष्ट्रदिनाचे औचित्य साधून प्रकाशित केला.

जागतिक कीर्ती असलेल्या इंग्लंडच्या राजधानीत जाण्याची पत्रकाराला संधी मिळते. ती त्याच्यासाठी महत्त्वपूर्ण घटना असते. खरं तर दिगंबर दराडे हे गेली १५ वर्षांहून अधिक काळ पत्रकारिता क्षेत्रात कार्यरत आहेत. सामाजिक, राजकीय, विकास प्रकल्प या विषयांच्या पत्रकारितेत त्यांचा हातखंडा आहे. रशिया, युकेन, सिंगापुर, मलेशिया, दुबई, इंडोनेशिया, नेपाळ...अशा विविध देशांत त्यांनी भेटी दिल्या आहेत. एक पत्रकार, लेखक आणि पर्यटक अशा विविध भूमिकेतून ते विदेशात जात असतात. ही घटना दराडे यांच्यासाठी वेगळेपणा पेंऊन येते, कारण ज्या देशाने आपल्यावर दीडशे वर्षे राज्य केलं त्या देशाचा पंतप्रधान एक भारतीय वंशाचा हिंदू आहे. या अभूतपूर्व घटनेने भारतीय म्हणून आपली छाती नक्कीच फुलून येते. हीच बाब दराडे यांनी चरित्रग्रंथात मांडली आहे.

या चरित्रग्रंथाच्या मुखपृष्ठाची सुरुवातच ऋषी सुनक यांच्या विधानाने होते, 'मी ब्रिटनचा नागरिक आहे. मात्र माझा धार्मिक आणि सांस्कृतिक वारसा भारतीय आहे. मला हिंदू असल्याचा सार्थ अभिमान आहे.' यावरून ऋषी सुनक यांनी आपली सांस्कृतिक आणि धार्मिक ओळख लपवणं तर सोडाच पण हिंदू असल्याचा सार्थ अभिमान आहे, असे स्पष्टपणे रेखाटले आहे. ऋषी सुनक यांचा हसतमुख फोटो त्याखाली आहे. एक स्थितप्रज्ञ, हिंदू संस्कृतीचा अभिमान बाळगणारे, मंदिरात जाऊन पूजा करणारे, गोपूजा करणारे, गीतेवर हात ठेवून खासदारकीची शपथ घेणारे ब्रिटनचे पंतप्रधान पाहून भारतीयाला त्यांचा अभिमान वाटतो. आपले कर्तव्य हाच आपला धर्म आहे हा विचार पक्का करून ते जोमाने कामाला लागले आहेत, दिवस-रात्र मेहनत करत आहेत. असा प्रसन्न दृष्टिकोन त्यांच्या चेहऱ्यावर दिसून येत आहे. एकूणच ती व्यक्ती सजीव करण्यात मुखपृष्ठाला यश आले आहे.

प्रस्तावनेत लेखकाने आपली भूमिका मांडलेली आहे की, माझ्या लेखनात काही कमी अधिक राहिल, मात्र जे मला समजले ते तुमच्यापर्यंत पोहोचविण्याचा हा अल्पसा प्रयत्न आहे. असे असले तरी भारतीय वंशाचे ऋषी सुनक यांची ब्रिटनच्या पंतप्रधानपदी निवड ही भारतासाठी अभिमानाची बाब आहे. केवळ सात वर्षांत खासदार ते पंतप्रधान असा मोठा पल्ला सुनक यांनी कसा गाठला,

इथपासून ते ब्रिटनमध्ये २०१५ पासून तीन वेळा खासदार, ट्रेझरीचे मुख्य सचिव, चान्सलर यांसारख्या महत्त्वपूर्ण भूमिका त्यांनी ब्रिटन राजकारणात बजावल्या. त्याचबरोबर ब्रिटनच्या सर्वांत श्रीमंत खासदारांपैकी ते एक. भारताबरोबर व्यापार, संरक्षण, विज्ञान व तंत्रज्ञानातील धोरणात्मक भागीदारी अधिक दूर करण्यासाठी दिलेले आश्वासन आणि महत्त्व या संदर्भातील अनेक घटना आणि प्रसंग याचा विचार करता व्यक्तीच्या कृती-वृत्ती, जीवनाच्या क्षेत्रातील तिचे कार्यकर्तृत्व आणि सर्वांमधून गोचर होणारे तिचे व्यक्तिमत्त्व यांना या चरित्र ग्रंथात महत्त्वाचे स्थान दिले आहे.

ऋषी सुनक यांनी २५ ऑक्टोबर २०२२ पासून इंग्लंडचे पंतप्रधान म्हणून कॉङ्ग्रेस्हॅटिव्ह पक्षाचे नेते म्हणून जबाबदारी स्वीकारली. त्यांच्या कार्यशैलीने प्रभावित झाल्याने हे शब्दरूपी विचार चरित्राच्या माध्यमातून रेखाटले आहेत. हिंदू म्हणून स्वतःबद्दल असणारा अभिमान, आपली संस्कृती उधडपणे पाळणारा ब्रिटिश नेता, धडाडीने निर्णय घेण्याचे कसब, आर्थिक डबघाईला आलेल्या ब्रिटन अर्थव्यवस्थेला सांभाळण्याचा उचललेला विडा, ठाम भूमिका, शांत तरीही अत्यंत बुद्धिमान असं व्यक्तिमत्त्व... अशा चरित्र नायकाच्या पैलूंनी वाचकाला अंतर्मुख केले आहे. प्रत्येक वाचकाला हे जाणून घेण्याची उत्सुकता आहे. खरंतर चरित्रकाराला कल्पनाशक्तीचा वाजवी उपयोग करून नायकाच्या व्यक्तिमत्त्वाचे आणि जीवनाचे जिवंत व प्रत्ययकारी दर्शन घडविणे शक्य झाले आहे.

या चरित्रग्रंथात एकूण १५ प्रकरणे आहेत. पहिले प्रकरण हिंदू संस्कृतीचा सार्थ अभिमान असे असून यामध्ये भविष्यवाणी खरी ठरली, पुस्तक प्रयोजन, अभिमानास्पद, भगवत्गीतेवर हात ठेवून शपथ... भारतीय कमजोर नाहीत तर सक्षम, आपला माणूस, स्वकर्तृत्वाचा ठसा इ.बाबींचा उल्लेख केला आहे. सुनक यांच्या पंतप्रधान निवडीवर एन. डी. टीव्हीच्या पत्रकाराने इन्फोसिसचे संस्थापक नारायण मूर्ती व सुधा मूर्ती प्रश्न विचारला की, "आपला जावई पंतप्रधान झाला. त्याच्या यशाला फालो करता का?" याला प्रतिक्रिया देताना सुधा मूर्ती म्हणाल्या, "मी माझ्या देशाचा विकास पाहतो, तो त्याच्या देशाचा विकास पाहिल." (पृ.क्र.२२) या वाक्यावरून दोघांनीही आपले

राष्ट्रप्रेम जपावे असा संदेश दिला आहे, तर आदर्श का म्हणू नये... या दुसऱ्या प्रकरणात सहृदयी आपला माणूस, खाण्याच्या आवडीतील विविधता, क्रिकेटचा शौकीन ऋषी, वेटर म्हणून केलेले काम इ. वरून लोकांशी गोड बोलण्याचा, आपली मतं पटवून देण्याचा, खिलाडू स्वभाव सुनक यांना पंतप्रधानपदापर्यंत कसा घेऊन जातो, याकडे लेखकाने वाचकांचे लक्ष वेधले आहे.

स्थलांतरित सुनक कुटुंबाचा बोचरा इतिहास, केनिया- युगांडा, आजी आजोबांचा इतिहास, भविष्य आजमावण्यासाठी वडिलांनी गाठले युके, आई वडील उषा आणि यशवीर, थोडक्यात आपल्या वंशजांचा झालेला प्रवास रेखाटला असून लहानाचे मोठे होताना... यात बालपण, ओकमाउंट आणि सष्टुंडमध्ये शैक्षणिक पाया, दिग्गजांचे विन्चेस्टर कॉलेज, टिकून राहण्यासाठी बुद्धिमत्ता हवीच. शिष्यवृत्ती न मिळण्याला मानलं पहिलं मोठे यश, मूल्य आधारित तारुण्य, स्टार हॉर्समध्ये करायचं होतं काम, त्या काळात अपरिचितच ऑक्सफर्ड नंतर शिष्यवृत्तीमुळे स्टॅन्ड फोर मधून एमबीए, असा राजकारणात येण्याअगोदरचा प्रवास आला असून, तर पाचव्या प्रकरणात सात्त्विक जीवन, आवड, स्टायल आयकॉन, डॅशिंग ऋषीचा इ. समावेश असून 'द सन' वृत्तपत्राने 'ताज्या हवेचा श्वास' म्हणून सुनक यांचा उल्लेख केला. त्या मागील महत्त्वाचे कारण म्हणजे त्यांचे देखणेपण आणि तंदुरुस्ती होय. ४३ व्या वर्षीही ऋषी फिल्मी हिरोसारखे दिसतात. मुलामुलींमध्ये त्यांची मोठी क्रेज असून मीडियामध्येही त्यांच्या स्टायलची चर्चा असल्याचे चरित्र ग्रंथावरून नमूद करता येते.

पुढील प्रकरणात श्रीमंत ऋषीच्या अनोख्या गोष्टी, भारतप्रेमी आणि साधेपणाचे द्योतक असे असून चहाच्या मगाच्या किमतीवरून टीका, ऋषी यांची श्रीमंती, सीट बेल्ट न लावल्याने दहा हजाराचा दंड, सुनक पाकिस्तानी, मोदींच्या विरोधातील मुद्द्यांशी अजिबात सहमत नाही. लेकीलाही आवडतो भारत, गांधीजींच्या स्मरणार्थ पाच पौडचे नाणे, स्वयंसेवक म्हणून विकली रस्त्यावर फुले, ब्रिटनमध्ये पॉंगल, मोठ्या घरापेक्षाही आनंद महत्त्वाचा, एक साधेपणाचे उत्तम उदा. रेखाटताना दराडे लिहितात, 'ऋषी सुनक यांच्या सासूबाई सुधा मूर्ती यांचा भारत सरकारने पद्मभूषण पुरस्काराने राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू यांच्या हस्ते गौरव करण्यात आला.' त्या वेळी अक्षदा मूर्ती,

ब्रिटनच्या पंतप्रधान ऋषी सुनक यांच्या पत्नी फर्स्ट लेडी म्हणून, कार्यक्रमांला अतिशय साध्या पद्धतीने उपस्थित होत्या. या घटनेतून भारतीयांनी काही आदर्श घ्यावा असे सुचविण्याचा प्रयत्न केला आहे, तर कुटुंबवत्सल ऋषी हे सांगताना सुखी संसाराचे रहस्य, एकमेकांच्या विभिन्न गोष्टींचा आदर करा, एकमेकांबद्दल कृतज्ञता दाखवणे, व्यस्त जोडपे एक आनंदी जोडपे असते, जोडीदारांना एकमेकांची साथ, सकारात्मक विचारसरणी, अति श्रीमंत अक्षदा, कुटुंब वत्सल ऋषी, पत्नीचा असाही आदर, सासरे जावई, 'प्रभाव पाडायचा असेल तर राजकारणात जा' सासरे नारायण मूर्तींचा सद्गुण एका प्रसंगाच्या अनुषंगाने लेखकाने रेखाटून आशयानुसार केलेली निवड, व्यक्तिरेखा, निवेदनशैली इत्यादींच्या आधारे चरित्राला साहित्यरूपही प्राप्त करून दिले आहे.

ध्वंशवाद आणि राजकारणातील प्रवेशाची मांडणी करताना ऋषींचा राजकीय आदर्श मार्गरेट थॅचर, सुनक यांची राजकारणातील रुची प्रभावीपणे मांडली आहे. राजकारणासाठी आज पैसा आणि शिक्षण या अत्यावश्यक मूलभूत गरजा आहेत, असे सांगून मानसिकदृष्ट्या प्रगल्भ आणि आर्थिकदृष्ट्या सक्षम लोकच उत्कृष्ट नेतृत्व कसे करू शकतात अशी मांडणी करून गुन्हेगारीचा नाश, खाजगीकरण, युनियनची ताकद कमी करणे आणि मुक्तबाजार अर्थव्यवस्था याबाबत चरित्र नायकाचा दृष्टिकोन दराडे यांनी रेखाटला आहे. राजकीय क्षेत्राची पायाभरणी तसेच आणि ऋषी सुनक पंतप्रधान झाले... यामधून राजकीय पार्श्वभूमी, पायाभरणी, ब्रिटनसाठी बाहेरचे राहिले नाहीत, पोट्रेट ऑफ मॉडर्न ब्रिटन, द महाराजा ऑफ द डेल्स, ब्रेक्झिट, राजकीय कारकीर्द, कोरोना काळातील देवदूत, आरोग्याचे ग्रहण, लिझ यांचा ऐतिहासिक पराभव, ऋषी सुनक पंतप्रधान इ. घटना-प्रसंग रेखाटून ऋषी सुनक यांची एप्रिल २०२३ मध्ये ७, ३ टक्क्यांनी लोकप्रियता वाढली. म्हणजेच त्यांचे निर्णय आणि उचलत असलेली पावले कशी योग्य आहेत हे स्पष्टपणे नोंदविलेले आहे.

त्याने जिंकून घेतलं सारं, निवडून आल्यानंतर पहिले भाषण, दहा पॉईंट योजनांची मांडणी करून आल्याने मोठी, तरीही कामांचा धडाका यामध्ये आल्यानांची मालिका, ब्रिटनची आर्थिक स्थिती सुधारणे हेच मोठे आव्हान, कठोर निर्णयाची सुरुवात, पक्षाच्या अध्यक्षांना मंत्रिपदावरून

हटवले, याबरोबरच गणिताचं कोडं या ब्रिटिश शिक्षण पद्धतीतील आव्हान कसे आहे हे सांगून सुनक यांची पावले या प्रसंगाला कशी सामोरे जाणारी आहेत याचे विवेचन येते. तर भारताला नक्की काय फायदा ? या प्रकरणात हिंदू असल्याचा सार्थ अभिमान... भारत जगाच्या व्यापार वृद्धी ५० टक्के योगदान देईल, भारत ब्रिटन सुरक्षेची सुनक यांनी दिली ग्वाही, भारतीयांसाठी दरवर्षी ३००० व्हिसा, ब्रिटन - चीन संबंधाचे 'सुवर्णयुग' संपले. भारत ब्रिटनची एमटीएची सद्यःस्थिती यात आंतरराष्ट्रीय कायद्याला अनुसरून सहयोगी देशांमध्ये मुक्त व्यापार क्षेत्र आणि संधी बनण्यात येणारा करार असतो. २०३० चा रोडमॅपचा जो उल्लेख केला जातो, तो भारत आणि ब्रिटन या देशांच्या पंतप्रधानांमध्ये झालेला करार एमटीएच्या संबंधित आहे. भारतात अनेक प्रतिभावान तरुण आहेत आणि त्यांना युकेच्या जीवनशैलीचा अनुभव घेण्याची संधी मिळेल त्याचबरोबर आपली अर्थव्यवस्था आणि समाज समृद्ध करण्याची ही सुवर्णसंधी आहे हे व्हिसाच्या माध्यमातून लेखकाने मांडले आहे.

खरंतर इंग्लंडला आर्थिक मंदीतून यशस्वीपणे बाहेर काढण्याचा जणू ऋषी सुनक यांनी विडाच उचलला आहे. सर्व विभागांना खुश करण्यात ऋषी सुनक कसे यशस्वी ठरले. याशिवाय ऋषी सुनक सरकारमधील एक महत्त्वाचा चेहरा. आपल्या मातीशी नाळ असलेला माणूस, एकेकाळी जगावर (खासकरून भारतावर) राज्य करणाऱ्या देशावर राज्य करतो. याची मांडणी करून व्यक्तिपूजेला सुनक यांच्याकडे महत्त्व नाही, ते व्यक्तीपेक्षा त्यांच्या कामाला, कार्यकर्तृत्वाला महत्त्व देतात. कामालाच आपला धर्म आणि कर्तव्य मानणारा तसेच रात्रंदिवस मेहनत करणारा ऋषी सुनक शांत, सुसंस्कृत, अत्यंत बुद्धिमान, प्रामाणिक, पण वेळ प्रसंगी कठोर निर्णय घेण्यास मागेपुढे न पाहणारा, प्रत्येक गोष्टीबद्दल ठाम मत असणारा, आपल्या जनतेसाठी योग्य असेच निर्णय घेण्यास कटिबद्ध असणारा, देश आर्थिक संकटात असतानाही पंतप्रधानपदाची धुरा हाती घेणारा! असे ऋषी सुनक प्रत्येक राजकारण्यांसाठी किंबहुना प्रत्येकासाठी आदर्श व्यक्तिमत्त्व कसे आहे, अशी या चरित्रग्रंथातून मांडणी करण्यात दिगंबर दराडे यशस्वी वाटत असले तरी, ते काही अंशी ऋषी सुनक यांच्या पंतप्रधानपदाचा व राजकीय कारकिर्दीचा प्रारंभीचा काळ आहे. त्यामुळे अनेक स्तरांचे

विवेचन, मूल्यमापन यथायोग्य असेलच असे नाही. तसेच सुनक यांच्या उत्तरदायित्वाबाबतीत लेखक काहीही लिहिताना दिसत नाहीत. त्यामुळे कधीकधी वस्तुनिष्ठता बाजूला ठेवून दिगंबर दराडेचे लेखन भावनिक पातळीवर कसे उतरते, किंबहुना ते व्यक्तीपूजक कसे होते हे जाणवते. असे असले तरी ४२ व्या वर्षी ऋषी सुनक इंग्लंडचे पंतप्रधान होऊ शकतात, याचाच अर्थ एवढ्या तरुण माणसाची समज किती उंचीवर गेली आहे. या वयात ते राष्ट्राची उभारणी करतात, तर आपण किमान ३० व्या वर्षी आपली व कुटुंबाची उभारणी करायला हवी. लेखकाने असाच संदेश वाचकांना दिला आहे का? एकूणच एका राजकीय नव्हे तर सामाजिक, सांस्कृतिक जीवनात काम करणाऱ्या व्यक्तीचे चित्र उभे करण्यात दिगंबर दराडे यशस्वी झाले आहेत. या पुस्तकनिर्मितीत दिगंबर दराडे यांना अनेकांचे सहकार्य लाभले आहे. त्यांच्याविषयी कृतज्ञतेची भावना त्यांनी व्यक्त केली आहे.

खरंतर आताच्या घडीला ब्रिटनचे पंतप्रधान ऋषी सुनक यांच्यावर पत्रकार दिगंबर दराडे यांनी लिहिलेल्या पुस्तकांची मोठ्या संख्येनं विक्री होत आहे. अवघ्या एक महिन्यामध्ये पाचवी आवृत्ती आली आहे. पुस्तकांची विक्री ७००० प्रतीपर्यंत पोहोचली आहे. google Online बेस्ट सेलर असणारे मराठी भाषेतील हे पुस्तक आज प्रथम क्रमांकावर आहे. याचा मराठी भाषेचा वाचक आणि अभ्यासक म्हणून मला सार्थ अभिमान वाटतो.

प्रो. डॉ. नानासाहेब पवार

मराठी विभागप्रमुख, चाधीरे महाविद्यालय, सासवड
ता. पुंरंदर, जि.पुणे भ्रमणध्वनी : ७८७५०६९८७७
npanapawar5@gmail.com

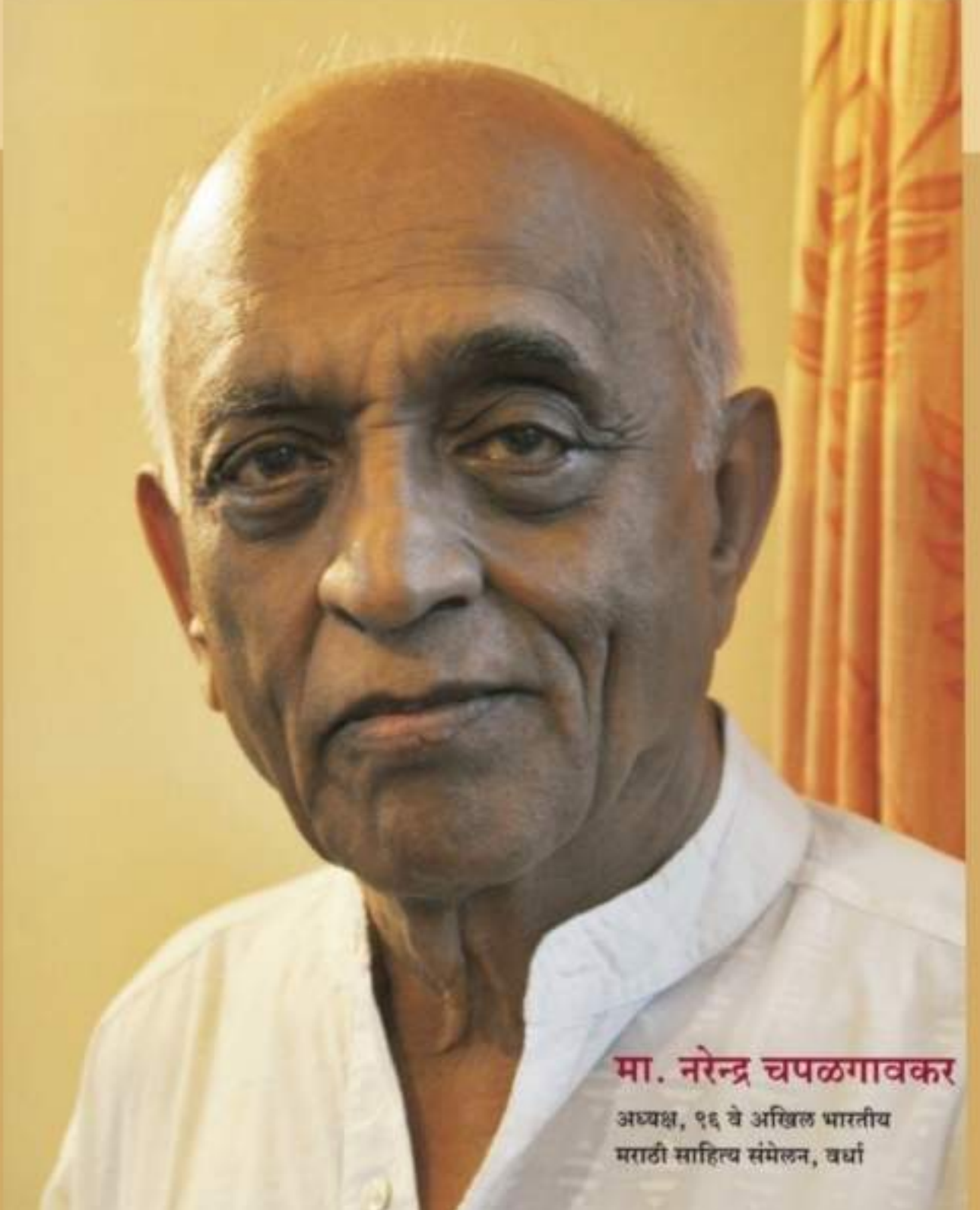
...

ISSN 2456-656X

महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका

ऑक्टोबर ते डिसेंबर २०२२

जानेवारी ते मार्च २०२३ (जोडअंक)

मा. नरेन्द्र चपळगावकर

अध्यक्ष, १६ वे अखिल भारतीय
मराठी साहित्य संमेलन, वर्धा

महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचे त्रैमासिक मुखपत्र

महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका

अंक क्र. ३८०,

ऑक्टोबर २०२२ ते मार्च २०२३ (जोडअंक)

संपादक । डॉ. पुरुषोत्तम काळे

प्रकाशक । प्रकाश पायगुडे प्रमुख कार्यवाह

महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे

४९६ सदाशिव पेठ, टिळक रस्ता, पुणे ४११०३०.

दूरभाष । ०२०-२४४७५९६३

संकेतस्थळ । www.masapapune.org

ई-मेल । masaparishad@gmail.com

कार्यालयाची वेळ ।

सकाळी ९.०० दुपारी १२.००

दुपारी ४.३० ते रात्री ८.००

अंतरंग

मसाप पत्रिका । ऑक्टोबर २०२२ ते मार्च २०२३ (जोडअंक)

संपादकीय । पुरुषोत्तम काळे । ७

व्यामिश्र जीवन जाणिवांचे द्वंद्व पंचविणारी सौंदर्यवेधी कविता । डॉ. श्रीपाल सबनीस । ९

जनसामान्यांच्या संपर्कशील आत्मकथन काव्याची अनुभूती देणारा तळमळीचा तळ ,अजीम नवाज राही ह्यांचा शब्दाविष्कार । किरण शिवहर डोंगरदिवे । १२

धर्मचक्रवर्ती भगवान गौतम बुद्ध या कादंबरीतील बुद्धप्रतिमा : एक आकलन । विराज संभाजीराव मोरे । १८

वर्तमानात वेध घेणारा अनुराधा पाटील यांचा 'आता वहा सगळ्या बुडीत खाती' । डॉ. दादा गोरे । ३३

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आदिवासी समाजाच्या विकासातील योगदान । डॉ. नम्रता कदम । ३९

शरद पवार लिखित 'लोक माझे सांगाती' आत्मचरित्रातील राजकीय विचार । प्रा. किरण गाढवे । ४२

महात्मा फुले यांच्या 'अखंडा'चे स्वरूप । डॉ. गौतम बनसोडे । ४७

चिरंतन, नैष्ठिक मूल्यांची 'होळी' । राजेंद्र सलालकर । ५१

लहानग्यांसाठी सहजसुंदर प्रवाही पुस्तक 'भाषेची भिंगरी' । जयश्री काटीकर । ६७

मधुमंगेश कर्णिकांच्या कादंबऱ्यांचे मनोविश्लेषणात्मक आकलन । डॉ. बालासाहेब धोंडिभाऊ अनुसे । ७१

वृत्तबद्ध कवितांचा संग्रह, वृत्तांजली.. कविता बांधणीची! । पद्माकर कुलकर्णी । ७६

टिळक आणि कामगार चलवळ । प्रो. डॉ. गीताली टिळक । ७८

सांजवात : निसर्गानुभवाची संवेदनशील अस्सल कविता । प्रा. डॉ. अरुण कोळेकर । ८५

गवतात उगवलेली अक्षरे : एका पत्रकार-लेखकाची आत्मकहाणी । तनुजा उल्हास देरे । ९१

'तलखली' वैचारिक दृष्ट असलेली स्त्रीवादी काव्याभिव्यक्ती । सरिता सोमाणी । ९४

कवितेच्या अभिव्यक्तीचे सखोल विश्लेषण 'अगा कवीनो...' । सतीश सोळांकूरकर । १०१

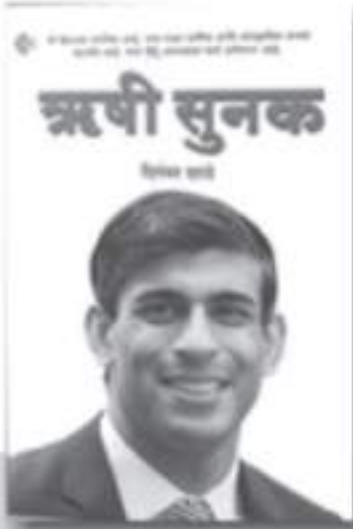
आठवणीतले इतिहासकार आठवले । प्रा. डॉ. गणेश राऊत । १०५

एक चित्तधरारक राजकीय प्रवास - 'ऋषी सुनक' । प्रो. डॉ. नानासाहेब पवार । १०९

एक चित्तथरारक राजकीय प्रवास- 'ऋषी सुनक'

प्रो. डॉ. नानासाहेब पवार

ज्येष्ठ पत्रकार दिगंबर दराडे यांच्या 'ऋषी सुनक' या इंग्लंडच्या भारतीय वंशाच्या पंतप्रधानांवरील ग्रंथाचा परिचय करून देणारा लेख.

पुस्तकाचे नाव : ऋषी सुनक
लेखक : दिगंबर दराडे
प्रकाशक : मायमिरर पब्लिशिंग हाउस प्रा.लि., पुणे
पृष्ठे : १६०
मूल्य : २००/-₹.

जगातील कोणत्याही देशाच्या धोरणकर्त्यांचे किंवा राजकर्त्यांचे कार्य कर्तृत्व समजून घ्यायचे असेल, तर वाचन, चिंतनाबरोबरच प्रवास हा महत्त्वाचा असतो. हाच हेतू ठेवून ऑगस्ट २०२२, मध्ये पत्रकार दिगंबर दराडे यांनी लंडनचा केलेला प्रवास अभ्यासाचा लागतो. प्रवासादरम्यान इन्फोसिसचे संस्थापक प्रसिद्ध उद्योगपती श्री. नारायण मूर्ती आणि सुधा मूर्ती यांची मुलगी अक्षता मूर्तीचे पती असलेल्या ऋषी सुनक यांच्या नावाची चर्चा लंडनच्या राजकारणात सुरू होती. सुनक हे लंडनचे पंतप्रधान होणार या चर्चेने वेग घेतला होता. १२ मे १९८० साली जन्मलेले ऋषी सुनक ब्रिटिशांचे राजकीय नेते आहेत. लाखो तरुणांच्या गळ्यातील ताईत म्हणून त्यांची ओळख आहे. सुनक हे युनायटेड किंग्डमचे पहिले ब्रिटिश आशियाई आणि पहिले हिंदू पंतप्रधान आहेत. अशा ऋषी सुनक यांच्यावरील चर्चा आणि अभ्यासपूर्ण नोंदीचा आधार घेत 'एक चित्तथरारक राजकीय प्रवास- ऋषी सुनक' हा चरित्रग्रंथ सामाजिक वास्तव आणि वाङ्मयीन पर्यावरणासह दिगंबर दराडे यांनी रेखाटला आहे. हा चरित्रग्रंथ मायमिरर पब्लिशिंग हाउस प्रा. लि. पुणे ०९. यांनी १ मे, २०२३ महाराष्ट्रदिनाचे औचित्य साधून प्रकाशित केला.

जागतिक कीर्ती असलेल्या इंग्लंडच्या राजधानीत जाण्याची पत्रकाराला संधी मिळते. ती त्याच्यासाठी महत्त्वपूर्ण घटना असते. खरं तर दिगंबर दराडे हे गेली १५ वर्षांहून अधिक काळ पत्रकारिता क्षेत्रात कार्यरत आहेत. सामाजिक, राजकीय, विकास प्रकल्प या विषयांच्या पत्रकारितेत त्यांचा हातखंडा आहे. रशिया, युकेन, सिंगापुर, मलेशिया, दुबई, इंडोनेशिया, नेपाळ...अशा विविध देशांत त्यांनी भेटी दिल्या आहेत. एक पत्रकार, लेखक आणि पर्यटक अशा विविध भूमिकेतून ते विदेशात जात असतात. ही घटना दराडे यांच्यासाठी वेगळेपणा पेंऊन येते, कारण ज्या देशाने आपल्यावर दीडशे वर्षे राज्य केलं त्या देशाचा पंतप्रधान एक भारतीय वंशाचा हिंदू आहे. या अभूतपूर्व घटनेने भारतीय म्हणून आपली छाती नक्कीच फुलून येते. हीच बाब दराडे यांनी चरित्रग्रंथात मांडली आहे.

या चरित्रग्रंथाच्या मुखपृष्ठाची सुरुवातच ऋषी सुनक यांच्या विधानाने होते, 'मी ब्रिटनचा नागरिक आहे. मात्र माझा धार्मिक आणि सांस्कृतिक वारसा भारतीय आहे. मला हिंदू असल्याचा सार्थ अभिमान आहे.' यावरून ऋषी सुनक यांनी आपली सांस्कृतिक आणि धार्मिक ओळख लपवणं तर सोडाच पण हिंदू असल्याचा सार्थ अभिमान आहे, असे स्पष्टपणे रेखाटले आहे. ऋषी सुनक यांचा हसतमुख फोटो त्याखाली आहे. एक स्थितप्रज्ञ, हिंदू संस्कृतीचा अभिमान बाळगणारे, मंदिरात जाऊन पूजा करणारे, गोपूजा करणारे, गीतेवर हात ठेवून खासदारकीची शपथ घेणारे ब्रिटनचे पंतप्रधान पाहून भारतीयाला त्यांचा अभिमान वाटतो. आपले कर्तव्य हाच आपला धर्म आहे हा विचार पक्का करून ते जोमाने कामाला लागले आहेत, दिवस-रात्र मेहनत करत आहेत. असा प्रसन्न दृष्टिकोन त्यांच्या चेहऱ्यावर दिसून येत आहे. एकूणच ती व्यक्ती सजीव करण्यात मुखपृष्ठाला यश आले आहे.

प्रस्तावनेत लेखकाने आपली भूमिका मांडलेली आहे की, माझ्या लेखनात काही कमी अधिक राहिल, मात्र जे मला समजले ते तुमच्यापर्यंत पोहोचविण्याचा हा अल्पसा प्रयत्न आहे. असे असले तरी भारतीय वंशाचे ऋषी सुनक यांची ब्रिटनच्या पंतप्रधानपदी निवड ही भारतासाठी अभिमानाची बाब आहे. केवळ सात वर्षांत खासदार ते पंतप्रधान असा मोठा पल्ला सुनक यांनी कसा गाठला,

इथपासून ते ब्रिटनमध्ये २०१५ पासून तीन वेळा खासदार, ट्रेझरीचे मुख्य सचिव, चान्सलर यांसारख्या महत्त्वपूर्ण भूमिका त्यांनी ब्रिटन राजकारणात बजावल्या. त्याचबरोबर ब्रिटनच्या सर्वांत श्रीमंत खासदारांपैकी ते एक. भारताबरोबर व्यापार, संरक्षण, विज्ञान व तंत्रज्ञानातील धोरणात्मक भागीदारी अधिक दूर करण्यासाठी दिलेले आश्वासन आणि महत्त्व या संदर्भातील अनेक घटना आणि प्रसंग याचा विचार करता व्यक्तीच्या कृती-वृत्ती, जीवनाच्या क्षेत्रातील तिचे कार्यकर्तृत्व आणि सर्वांमधून गोचर होणारे तिचे व्यक्तिमत्त्व यांना या चरित्र ग्रंथात महत्त्वाचे स्थान दिले आहे.

ऋषी सुनक यांनी २५ ऑक्टोबर २०२२ पासून इंग्लंडचे पंतप्रधान म्हणून कॉङ्ग्रेस्हॅटिव्ह पक्षाचे नेते म्हणून जबाबदारी स्वीकारली. त्यांच्या कार्यशैलीने प्रभावित झाल्याने हे शब्दरूपी विचार चरित्राच्या माध्यमातून रेखाटले आहेत. हिंदू म्हणून स्वतःबद्दल असणारा अभिमान, आपली संस्कृती उधडपणे पाळणारा ब्रिटिश नेता, धडाडीने निर्णय घेण्याचे कसब, आर्थिक डबघाईला आलेल्या ब्रिटन अर्थव्यवस्थेला सांभाळण्याचा उचललेला विडा, ठाम भूमिका, शांत तरीही अत्यंत बुद्धिमान असं व्यक्तिमत्त्व... अशा चरित्र नायकाच्या पैलूंनी वाचकाला अंतर्मुख केले आहे. प्रत्येक वाचकाला हे जाणून घेण्याची उत्सुकता आहे. खरंतर चरित्रकाराला कल्पनाशक्तीचा वाजवी उपयोग करून नायकाच्या व्यक्तिमत्त्वाचे आणि जीवनाचे जिवंत व प्रत्ययकारी दर्शन घडविणे शक्य झाले आहे.

या चरित्रग्रंथात एकूण १५ प्रकरणे आहेत. पहिले प्रकरण हिंदू संस्कृतीचा सार्थ अभिमान असे असून यामध्ये भविष्यवाणी खरी ठरली, पुस्तक प्रयोजन, अभिमानास्पद, भगवद्गीतेवर हात ठेवून शपथ... भारतीय कमजोर नाहीत तर सक्षम, आपला माणूस, स्वकर्तृत्वाचा ठसा इ.बाबींचा उल्लेख केला आहे. सुनक यांच्या पंतप्रधान निवडीवर एन. डी. टीव्हीच्या पत्रकाराने इन्फोसिसचे संस्थापक नारायण मूर्ती व सुधा मूर्ती प्रश्न विचारला की, "आपला जावई पंतप्रधान झाला. त्याच्या यशाला फालो करता का?" याला प्रतिक्रिया देताना सुधा मूर्ती म्हणाल्या, "मी माझ्या देशाचा विकास पाहतो, तो त्याच्या देशाचा विकास पाहिल." (पृ.क्र.२२) या वाक्यावरून दोघांनीही आपले

राष्ट्रप्रेम जपावे असा संदेश दिला आहे, तर आदर्श का म्हणू नये... या दुसऱ्या प्रकरणात सहृदयी आपला माणूस, खाण्याच्या आवडीतील विविधता, क्रिकेटचा शौकीन ऋषी, वेटर म्हणून केलेले काम इ. वरून लोकांशी गोड बोलण्याचा, आपली मतं पटवून देण्याचा, खिलाडू स्वभाव सुनक यांना पंतप्रधानपदापर्यंत कसा घेऊन जातो, याकडे लेखकाने वाचकांचे लक्ष वेधले आहे.

स्थलांतरित सुनक कुटुंबाचा बोचरा इतिहास, केनिया- युगांडा, आजी आजोबांचा इतिहास, भविष्य आजमावण्यासाठी वडिलांनी गाठले युके, आई वडील उषा आणि यशवीर, थोडक्यात आपल्या वंशजांचा झालेला प्रवास रेखाटला असून लहानाचे मोठे होताना... यात बालपण, ओकमाउंट आणि सष्टुंडमध्ये शैक्षणिक पाया, दिग्गजांचे विन्चेस्टर कॉलेज, टिकून राहण्यासाठी बुद्धिमत्ता हवीच. शिष्यवृत्ती न मिळण्याला मानलं पहिलं मोठे यश, मूल्य आधारित तारुण्य, स्टार हॉर्समध्ये करायचं होतं काम, त्या काळात अपरिचितच ऑक्सफर्ड नंतर शिष्यवृत्तीमुळे स्टॅन्ड फोर मधून एमबीए, असा राजकारणात येण्याअगोदरचा प्रवास आला असून, तर पाचव्या प्रकरणात सात्त्विक जीवन, आवड, स्टायल आयकॉन, डॅशिंग ऋषीचा इ. समावेश असून 'द सन' वृत्तपत्राने 'ताज्या हवेचा श्वास' म्हणून सुनक यांचा उल्लेख केला. त्या मागील महत्त्वाचे कारण म्हणजे त्यांचे देखणेपण आणि तंदुरुस्ती होय. ४३ व्या वर्षीही ऋषी फिल्मी हिरोसारखे दिसतात. मुलामुलींमध्ये त्यांची मोठी क्रेज असून मीडियामध्येही त्यांच्या स्टायलची चर्चा असल्याचे चरित्र ग्रंथावरून नमूद करता येते.

पुढील प्रकरणात श्रीमंत ऋषीच्या अनोख्या गोष्टी, भारतप्रेमी आणि साधेपणाचे द्योतक असे असून चहाच्या मगाच्या किमतीवरून टीका, ऋषी यांची श्रीमंती, सीट बेल्ट न लावल्याने दहा हजाराचा दंड, सुनक पाकिस्तानी, मोदींच्या विरोधातील मुद्द्यांशी अजिबात सहमत नाही. लेकीलाही आवडतो भारत, गांधीजींच्या स्मरणार्थ पाच पौडचे नाणे, स्वयंसेवक म्हणून विकली रस्त्यावर फुले, ब्रिटनमध्ये पॉंगल, मोठ्या घरापेक्षाही आनंद महत्त्वाचा, एक साधेपणाचे उत्तम उदा. रेखाटताना दराडे लिहितात, 'ऋषी सुनक यांच्या सासूबाई सुधा मूर्ती यांचा भारत सरकारने पद्मभूषण पुरस्काराने राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू यांच्या हस्ते गौरव करण्यात आला.' त्या वेळी अक्षदा मूर्ती,

ब्रिटनच्या पंतप्रधान ऋषी सुनक यांच्या पत्नी फर्स्ट लेडी म्हणून, कार्यक्रमांला अतिशय साध्या पद्धतीने उपस्थित होत्या. या घटनेतून भारतीयांनी काही आदर्श घ्यावा असे सुचविण्याचा प्रयत्न केला आहे, तर कुटुंबवत्सल ऋषी हे सांगताना सुखी संसाराचे रहस्य, एकमेकांच्या विभिन्न गोष्टींचा आदर करा, एकमेकांबद्दल कृतज्ञता दाखवणे, व्यस्त जोडपे एक आनंदी जोडपे असते, जोडीदारांना एकमेकांची साथ, सकारात्मक विचारसरणी, अति श्रीमंत अक्षदा, कुटुंब वत्सल ऋषी, पत्नीचा असाही आदर, सासरे जावई, 'प्रभाव पाडायचा असेल तर राजकारणात जा' सासरे नारायण मूर्तींचा सद्गुण एका प्रसंगाच्या अनुषंगाने लेखकाने रेखाटून आशयानुसार केलेली निवड, व्यक्तिरेखा, निवेदनशैली इत्यादींच्या आधारे चरित्राला साहित्यरूपही प्राप्त करून दिले आहे.

ध्वंशवाद आणि राजकारणातील प्रवेशाची मांडणी करताना ऋषींचा राजकीय आदर्श मार्गरेट थॅचर, सुनक यांची राजकारणातील रुची प्रभावीपणे मांडली आहे. राजकारणासाठी आज पैसा आणि शिक्षण या अत्यावश्यक मूलभूत गरजा आहेत, असे सांगून मानसिकदृष्ट्या प्रगल्भ आणि आर्थिकदृष्ट्या सक्षम लोकच उत्कृष्ट नेतृत्व कसे करू शकतात अशी मांडणी करून गुन्हेगारीचा नाश, खाजगीकरण, युनियनची ताकद कमी करणे आणि मुक्तबाजार अर्थव्यवस्था याबाबत चरित्र नायकाचा दृष्टिकोन दराडे यांनी रेखाटला आहे. राजकीय क्षेत्राची पायाभरणी तसेच आणि ऋषी सुनक पंतप्रधान झाले... यामधून राजकीय पार्श्वभूमी, पायाभरणी, ब्रिटनसाठी बाहेरचे राहिले नाहीत, पोट्रेट ऑफ मॉडर्न ब्रिटन, द महाराजा ऑफ द डेल्स, ब्रेक्झिट, राजकीय कारकीर्द, कोरोना काळातील देवदूत, आरोग्याचे ग्रहण, लिझ यांचा ऐतिहासिक पराभव, ऋषी सुनक पंतप्रधान इ. घटना-प्रसंग रेखाटून ऋषी सुनक यांची एप्रिल २०२३ मध्ये ७, ३ टक्क्यांनी लोकप्रियता वाढली. म्हणजेच त्यांचे निर्णय आणि उचलत असलेली पावले कशी योग्य आहेत हे स्पष्टपणे नोंदविलेले आहे.

त्याने जिंकून घेतलं सारं, निवडून आल्यानंतर पहिले भाषण, दहा पॉईंट योजनांची मांडणी करून आल्याने मोठी, तरीही कामांचा धडाका यामध्ये आल्यानांची मालिका, ब्रिटनची आर्थिक स्थिती सुधारणे हेच मोठे आव्हान, कठोर निर्णयाची सुरुवात, पक्षाच्या अध्यक्षांना मंत्रिपदावरून

हटवले, याबरोबरच गणिताचं कोडं या ब्रिटिश शिक्षण पद्धतीतील आव्हान कसे आहे हे सांगून सुनक यांची पावले या प्रसंगाला कशी सामोरे जाणारी आहेत याचे विवेचन येते. तर भारताला नक्की काय फायदा ? या प्रकरणात हिंदू असल्याचा सार्थ अभिमान... भारत जगाच्या व्यापार वृद्धी ५० टक्के योगदान देईल, भारत ब्रिटन सुरक्षेची सुनक यांनी दिली ग्वाही, भारतीयांसाठी दरवर्षी ३००० व्हिसा, ब्रिटन - चीन संबंधाचे 'सुवर्णयुग' संपले. भारत ब्रिटनची एमटीएची सद्यःस्थिती यात आंतरराष्ट्रीय कायद्याला अनुसरून सहयोगी देशांमध्ये मुक्त व्यापार क्षेत्र आणि संधी बनण्यात येणारा करार असतो. २०३० चा रोडमॅपचा जो उल्लेख केला जातो, तो भारत आणि ब्रिटन या देशांच्या पंतप्रधानांमध्ये झालेला करार एमटीएच्या संबंधित आहे. भारतात अनेक प्रतिभावान तरुण आहेत आणि त्यांना युकेच्या जीवनशैलीचा अनुभव घेण्याची संधी मिळेल त्याचबरोबर आपली अर्थव्यवस्था आणि समाज समृद्ध करण्याची ही सुवर्णसंधी आहे हे व्हिसाच्या माध्यमातून लेखकाने मांडले आहे.

खरंतर इंग्लंडला आर्थिक मंदीतून यशस्वीपणे बाहेर काढण्याचा जणू ऋषी सुनक यांनी विडाच उचलला आहे. सर्व विभागांना खुश करण्यात ऋषी सुनक कसे यशस्वी ठरले. याशिवाय ऋषी सुनक सरकारमधील एक महत्त्वाचा चेहरा. आपल्या मातीशी नाळ असलेला माणूस, एकेकाळी जगावर (खासकरून भारतावर) राज्य करणाऱ्या देशावर राज्य करतो. याची मांडणी करून व्यक्तिपूजेला सुनक यांच्याकडे महत्त्व नाही, ते व्यक्तीपेक्षा त्यांच्या कामाला, कार्यकर्तृत्वाला महत्त्व देतात. कामालाच आपला धर्म आणि कर्तव्य मानणारा तसेच रात्रंदिवस मेहनत करणारा ऋषी सुनक शांत, सुसंस्कृत, अत्यंत बुद्धिमान, प्रामाणिक, पण वेळ प्रसंगी कठोर निर्णय घेण्यास मागेपुढे न पाहणारा, प्रत्येक गोष्टीबद्दल ठाम मत असणारा, आपल्या जनतेसाठी योग्य असेच निर्णय घेण्यास कटिबद्ध असणारा, देश आर्थिक संकटात असतानाही पंतप्रधानपदाची धुरा हाती घेणारा! असे ऋषी सुनक प्रत्येक राजकारण्यांसाठी किंबहुना प्रत्येकासाठी आदर्श व्यक्तिमत्त्व कसे आहे, अशी या चरित्रग्रंथातून मांडणी करण्यात दिगंबर दराडे यशस्वी वाटत असले तरी, ते काही अंशी ऋषी सुनक यांच्या पंतप्रधानपदाचा व राजकीय कारकिर्दीचा प्रारंभीचा काळ आहे. त्यामुळे अनेक स्तरांचे

विवेचन, मूल्यमापन यथायोग्य असेलच असे नाही. तसेच सुनक यांच्या उत्तरदायित्वाबाबतीत लेखक काहीही लिहिताना दिसत नाहीत. त्यामुळे कधीकधी वस्तुनिष्ठता बाजूला ठेवून दिगंबर दराडेचे लेखन भावनिक पातळीवर कसे उतरते, किंबहुना ते व्यक्तीपूजक कसे होते हे जाणवते. असे असले तरी ४२ व्या वर्षी ऋषी सुनक इंग्लंडचे पंतप्रधान होऊ शकतात, याचाच अर्थ एवढ्या तरुण माणसाची समज किती उंचीवर गेली आहे. या वयात ते राष्ट्राची उभारणी करतात, तर आपण किमान ३० व्या वर्षी आपली व कुटुंबाची उभारणी करायला हवी. लेखकाने असाच संदेश वाचकांना दिला आहे का? एकूणच एका राजकीय नव्हे तर सामाजिक, सांस्कृतिक जीवनात काम करणाऱ्या व्यक्तीचे चित्र उभे करण्यात दिगंबर दराडे यशस्वी झाले आहेत. या पुस्तकनिर्मितीत दिगंबर दराडे यांना अनेकांचे सहकार्य लाभले आहे. त्यांच्याविषयी कृतज्ञतेची भावना त्यांनी व्यक्त केली आहे.

खरंतर आताच्या घडीला ब्रिटनचे पंतप्रधान ऋषी सुनक यांच्यावर पत्रकार दिगंबर दराडे यांनी लिहिलेल्या पुस्तकांची मोठ्या संख्येनं विक्री होत आहे. अवघ्या एक महिन्यामध्ये पाचवी आवृत्ती आली आहे. पुस्तकांची विक्री ७००० प्रतीपर्यंत पोहोचली आहे. google Online बेस्ट सेलर असणारे मराठी भाषेतील हे पुस्तक आज प्रथम क्रमांकावर आहे. याचा मराठी भाषेचा वाचक आणि अभ्यासक म्हणून मला सार्थ अभिमान वाटतो.

प्रो. डॉ. नानासाहेब पवार

मराठी विभागप्रमुख, चाधीरे महाविद्यालय, सासवड
ता. पुंरंदर, जि.पुणे भ्रमणध्वनी : ७८७५०६९८७७
npanapawar5@gmail.com

...

महाराष्ट्र
साहित्य
परिषद

महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचे त्रैमासिक मुखपत्र

महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका

अंक क्र. ३७९, जुलै ते सप्टेंबर २०२२

संपादक । डॉ. पुरुषोत्तम काळे

प्रकाशक । प्रकाश पायगुडे प्रमुख कार्यवाह

महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे

४९६ सदाशिव पेठ, टिळक रस्ता, पुणे ४११०३०.

दूरभाष । ०२०-२४४७५९६३

संकेतस्थळ । www.masapapune.org

ई-मेल । masaparishad@gmail.com

कार्यालयाची वेळ ।

सकाळी ९.०० दुपारी १२.००

दुपारी ४.३० ते रात्री ८.००

जुलै ते सप्टेंबर २०२२ । ३

मसाप पत्रिका
एप्रिल ते
जुलै २०२२
अंक ३७९

■ संपादक
डॉ. पुरुषोत्तम काळे

■ मुद्रक-प्रकाशक
प्रकाश पायगुडे
प्रमुख कार्यवाह
महाराष्ट्र साहित्य परिषद,
टिळक रस्ता, पुणे ४११०३०

■ संपादकीय संयोजन
संदीप खाडे

■ अक्षरजुळणी व सजावट
लक कलाकल्य

■ मुखपृष्ठ
जयदीप कडू

■ मुद्रितशोधन
आरती देवगांवकर

■ मुद्रणस्थळ
एस. ए. प्रिंटर्स,
फ्लॅट नं. ५, ३ रा मजला,
सिद्धीविनायक अपा.,
शिवदर्शन, पुणे ४११००९

■ मूल्य : १५ रुपये

या अंकात व्यक्त झालेल्या
विचारांशी संपादक, संपादन समिती,
सल्लागार मंडळ तसेच प्रकाशक
सहमत असतीलच असे नाही.

अंतरंग

- १) १६ व्या अ. भा. म. सा. संमेलनाध्यक्षपदी न्या. नरेंद्र चपळगावकर यांची निवड : विवेकी ज्ञानतपस्व्याचा सन्मान. | डॉ. पुरुषोत्तम काळे | ७
- २) साहित्य क्षेत्रातील अक्षय चांदणे डॉ. व. दि. कुलकर्णी | डॉ. मेधा सिधये | ९
- ३) आधुनिक काळातील साने गुरुजी | सुरेश देशपांडे | १४
- ४) प्राचीन मराठी ग्रंथातील विनोदाचे स्वरूप | प्रा. डॉ. वर्षा तोडमल | १७
- ५) राजारामशास्त्री भागवत यांचा स्त्रीविचार | डॉ. मनीषा खैरे | २१
- ६) नाटकांचे पुनरुज्जीवन आवश्यक आहे का? | मिलिंद शिंदे | २९
- ७) मराठी प्रायोगिक नाटकांचे स्वरूप आणि विचार | प्रा. डॉ. संजय लांडगे | ३२
- ८) राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज आणि कोल्हापुरातील मुस्लीम समाज | श्री. संदीप वसंतराव जाधव | ३७
- ९) लिंगभाव संकल्पना आणि स्वरूप | निकिता अनिल शेंडगे | ४२
- १०) 'आलोक'चे भाषिक सामर्थ्य | डॉ. सुधीर बब्रुवान मोरे | ४६
- ११) फ्रेंच लेखक रोलां बार्थ मराठीत समजून घेताना... | डॉ. मिलिंद कसबे | ४९
- १२) विज्ञानकथा : स्वरूप आणि संकल्पना | ज्योत्सना शिवाजी खंडागळे | ५६
- १३) नुसात : शैक्षणिक, सामाजिक व आर्थिक संघर्षाची अनाथ जीवनगाथा | संदेश ढोले | ६०
- १४) ग्रामीण समस्यांशी समरस होणारा कथासंग्रह : अवकाळी विळखा | डॉ. राजेंद्र थोरात | ६७
- १५) 'नाही गिरवता येत कुठलीच लिपी' जगण्याच्या सर्व शक्यता आजमावणारी कविता | दा.गो. काळे | ७१
- १६) कविवर्य शंकर रामाणी यांच्या कवितेचा समग्र आणि चिकित्सक आढावा | प्रा. विनायक ल. बापट | ७४
- १७) 'तळमळीचा तळ' अजीम नवाज राही ह्यांचा शब्दाविष्कार | किरण शिवहर डोंगरदिवे | ७८
- १८) अंतरीच्या अस्वस्थ कल्लोळाची कविता : | प्रा. डॉ. अरुण कोळेकर | ८४
- १९) 'समतेचा ध्वज' उंचावणारी कविता | डॉ. नवनाथ तुपे | ९२
- २०) कादंबरीला नवा आयाम प्राप्त करून देणारी
कादंबरी म्हणजे शेवटची लाओग्राफिया ही कादंबरी | प्रा. डॉ. संजय नगरकर | ९७
- २१) ब्र कादंबरीतील सांस्कृतिक लिंगभावात्मक राजकारण | डॉ. गजानन विठ्ठलराव भोसले | १०१
- २२) कादंबरी चिकित्सा एकेक पान गळावया-गौरी देशपांडे | शिल्पा संजय कुंभार | १०९

ISBN : 978-93-84470-73-9

Rajaramshastree Bhagwat Yancha Bhashavichar
Manisha Khaire

राजारामशास्त्री भागवत यांचा भाषाविचार
मनीषा खैरे

प्रकाशक

बाळासाहेब घोंगडे

अक्षरवाङ्मय प्रकाशन,

धायरी, बेनकरनगर, पुणे - ४१

संवाद : ९८३४०३२०१५

aksharperani@gmail.com

© मनीषा खैरे

प्रथम आवृत्ती

१५ ऑगस्ट, २०२२

मुखपृष्ठ

प्रदीप खेतमर, पुणे

मुद्रक

समर्थ ऑफसेट प्रिंटिंग,

धायरी, पुणे-४१

मूल्य

४०० रुपये

ISBN : 978-81-961555-9-9

ADVANCED NANORESEARCH AND APPLICATIONS

Dr. Ram H. Kadam

Single-Phase Precursor for the Preparation of Spinel Ferrites via Oxalate Route: The Study of Magnesium Ferrite Synthesis

S. B. Godase¹, L. A. Ghule², A. V. Nagane³, S. B. Rathod⁴, B. L. Shinde⁴ and K. S. Lohar^{1*}

¹Department of Chemistry, Shrikrishna Mahavidyalaya, Gunjoti, Osmanabad, 413606, (MS), India

²Department of Chemistry, R.D. & S. H. National College and S. W. A. Science College, Bandra (W), Mumbai, 400050, (MS), India

³Department of Chemistry, Dr. Arvind Telang College of Arts, Commerce and Science, Pradhikaran Nigdi, Pune, 411044, (MS), India

⁴Department of Chemistry, Waghire College of Arts, Commerce and Science, Saswad, Pune, 412301, (MS), India

*E-mail : kslohar@rediffmail.com.

ABSTRACT

Nano spinel magnesium ferrite (MgFe_2O_4) nanoparticles synthesized by oxalate precursor method. Synthesized precursor characterized by Fourier transform infrared (FTIR) spectroscopy and calcinated at 600 °C. X-ray diffraction (XRD), Fourier transform infrared (FTIR) spectroscopy, scanning electron microscopy (SEM) and vibrating sample magnetometry (VSM) were applied for elucidating the structural and magnetic properties of the prepared magnesium spinel ferrite. XRD pattern and IR spectrum confirmed formation of single phase cubic spinel magnesium ferrite. The average crystallite size is 33.9694 nm and lattice constant is 8.370 Å. Very fine spherical MgFe_2O_4 particles with some extent of aggregation can be observed in the SEM pictures.

Key-words: Spinel ferrite, XRD, FTIR, Precursor

INTRODUCTION

Ferrites are chemical compounds, ceramic with iron (III) oxide Fe_2O_3 as their principal components [1]. Many ferrites are spinels with the formula AB_2O_4 , where A and B represent various metal cations, usually including iron. Spinel ferrites usually adopt a crystal motif consisting of cubic close-packed (fcc) oxides (O^{2-}) with A cations occupying one eighth of the tetrahedral holes and B cations occupying half of the octahedral holes—that is, the inverse spinel structure [2]. Among spinel ferrites, magnesium ferrite (MgFe_2O_4) has an inverse spinel structure in which, in the ideal state, all Mg^{2+} ions are in B sites, and Fe^{3+} ions are equally distributed between A and B sites [3]. MgFe_2O_4 nanoparticles have various potential applications in magnetic diagnosis and treatment devices, magnetorheological fluids, gas sensors, catalysts, lithium-ion batteries and SO_2 adsorbents. As we all know, the magnetic properties of spinel ferrite nanoparticles depend on the microstructure and cation distribution [4].

There are several synthesis approaches which are used to prepare nanoferrites. These include the co-precipitation [1], hydrothermal [5], reverse-micelle [6] and sol-gel auto-combustion [7], precursor [8] etc. methods. Ferrites prepared using precursor method at low annealing temperature possesses the fine particle size, good chemical purity and improved physical properties. In the present study, MgFe_2O_4 nanoparticles synthesized by using oxalate precursor method route.

EXPERIMENTAL

Nano spinel magnesium ferrite was synthesized by the oxalate precursor method [9]. Analytical reagent grade oxalic acid, magnesium sulphate and ferrous sulphate were used for synthesis. Stoichiometric amount of corresponding magnesium sulphate and ferrous sulphate dissolved in deionized water at 60 °C to obtain clear solution. Saturated oxalic acid solution added with continuous string till all metal sulphates converted in to metal oxalates, then the precipitate digested for half hour, washed with deionized water till free from sulphates (tested with barium chloride). The oxalate precursor precipitate filtered and dried at room temperature.

CHARACTERIZATION

The structural parameters investigated by X-ray diffraction Phillips-3710 X-ray diffractometer employed with Cu-K α radiation ($\lambda=1.5405\text{\AA}$) were used in the present study. Microstructure investigated by JEOL-JSM-5600-N Scanning Electron Microscope. Magnetic measurements carried at room temperature using PARC EG&G vibrating sample magnetometer. The magnetic measurements were carried out by using a vibrating sample magnetometer (VSM) at room temperature.

RESULTS AND DISCUSSION

Structural analysis of MgFeO $_4$ spinel ferrite: The IR spectrum (FTIR) of synthesised oxalate precursor [MgFe $_2$ (C $_2$ O $_4$) $_3$.2H $_2$ O] were recorded in the range of 400–800 cm $^{-1}$ at room temperature and the obtained results are shown in Figure 1. The IR absorption peak at 3335 cm $^{-1}$ assigned to OH $_2$ stretching. The strong single peak at 1630 cm $^{-1}$ can be assigned to the >C=O stretching vibration. The two proximate peaks at 1357 and 1312 cm $^{-1}$ are attributed to the C–O symmetric and asymmetric vibrations, respectively. The peak at 820 cm $^{-1}$ is due to the O–C–O vibration. Another two IR peaks at 471 and 516 cm $^{-1}$ are from the Fe–O stretching and Mg–O stretching, respectively.

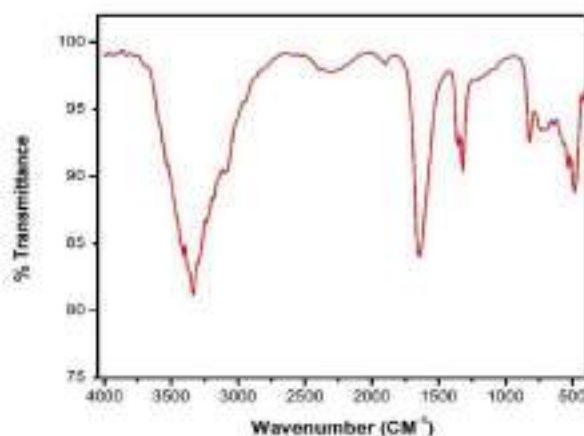

Fig 1: IR spectrum of Oxalate Precursor [MgFe $_2$ (C $_2$ O $_4$) $_3$.2H $_2$ O]

Infrared absorption spectrum (FTIR) of calcinated magnesium ferrite were recorded in the range of 400–800 cm $^{-1}$ at room temperature and the obtained results are shown in Figure 2. Two major IR absorption bands observed, the high wave number band ν_1 at 553 cm $^{-1}$ is assigned to the tetrahedral complexes, while the lower wave number ν_2 at 477 cm $^{-1}$ is assigned to the octahedral complexes. In the magnesium ferrite sample, the high wave number ν_1 represents the vibration of Fe $^{3+}$ –O $^{2-}$ in the sub-lattice site A, while the lower wave number band ν_2 represents the trivalent metal–oxygen vibrations at the octahedral B-sites. The difference in ν_1 and ν_2 band positions is expected because of the difference in the Fe $^{3+}$ –O $^{2-}$ distances for the octahedral and the tetrahedral sites [10].

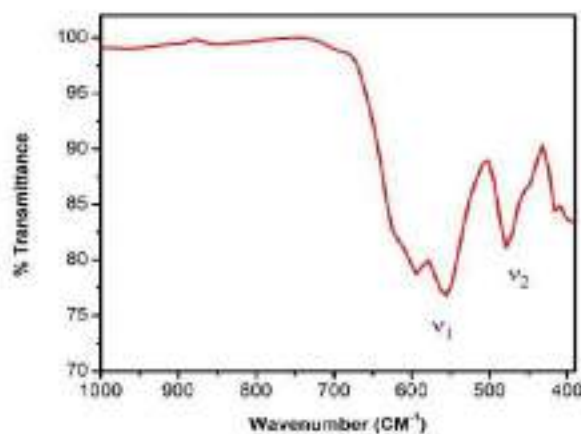

Fig. 2: IR spectrum of MgFe $_2$ O $_4$ catalyst

The XRD pattern of the calcinated at 600 °C magnesium ferrite sample presented in Figure 3. All the peaks in the pattern are characteristic of cubic spinel magnesium ferrite MgFe $_2$ O $_4$ (JCPDS card # 00-001-0114); however, the absence of extra peaks ensures the phase purity [10].

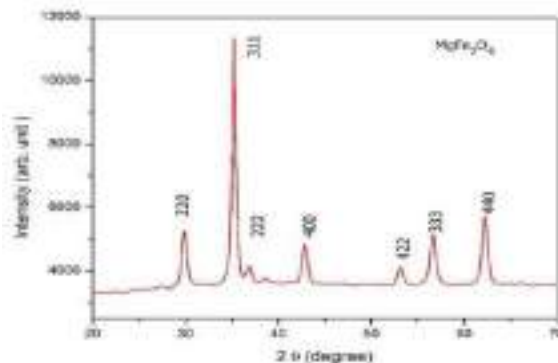

Fig. 3: XRD patterns of calcinated MgFe₂O₄ catalyst

The diffraction peaks corresponding to (220), (311), (222), (400), (422), (333) and (400) planes of magnesium spinel ferrite were ascribed. The average crystallite sizes of the produced magnesium ferrites for the most intense peak [(3 1 1) plane] were calculated from the XRD data using the Debye–Scherrer formula [1] and found 33.9694 nm.

The Lattice parameter ‘a’ was calculated by using XRD data the equation discussed elsewhere [1],

$$a = d\sqrt{N}$$

where, ‘a’ is lattice constant, ‘d’ is inter planer spacing and

$$\sqrt{N} = \sqrt{(h^2 + k^2 + l^2)}$$

The calculated value of lattice parameter of magnesium ferrite is A = 8.370 Å, shows that the sample is to be cubic spinel structure.

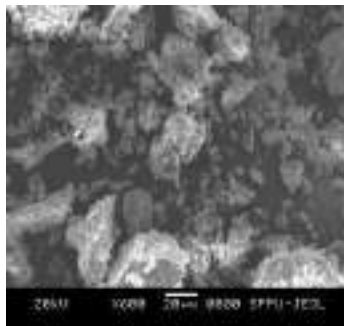

Fig. 4: SEM micrograph of calcinated MgFe₂O₄ catalyst

As it can be noted in SEM micrograph (Figure 4), calcinated MgFe₂O₄ nanoparticles prepared by the oxalate precursor method have a uniform, mono-disperse, and spherical/cubic structure with narrow particle size distribution. Very fine spherical MgFe₂O₄ particles with some extent of aggregation can be observed in the SEM pictures.

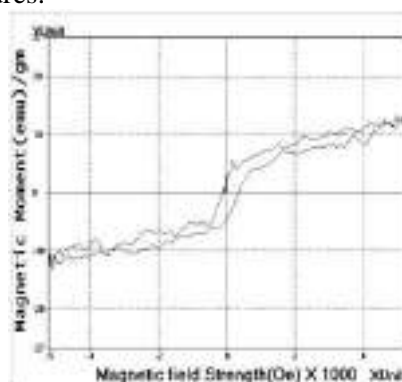

Fig. 5: Hysteresis loop of calcinated MgFe₂O₄ catalyst

The hysteresis or loop is used to determine the behavior of ferromagnetic materials when placed in the magnetic field. Magnetic hysteresis loop recorded at room temperature is given in Figure 5. Room temperature magnetization results showed a ferromagnetic behavior of the calcinated magnesium ferrite, having saturation magnetization (Ms) is 13.2773 emu/gm, coercivity (Hc) is 195.7034 Oe, and remnant magnetization (Mr) is 3.1654 emu/gm. The sample displayed normal (S-shaped) narrow

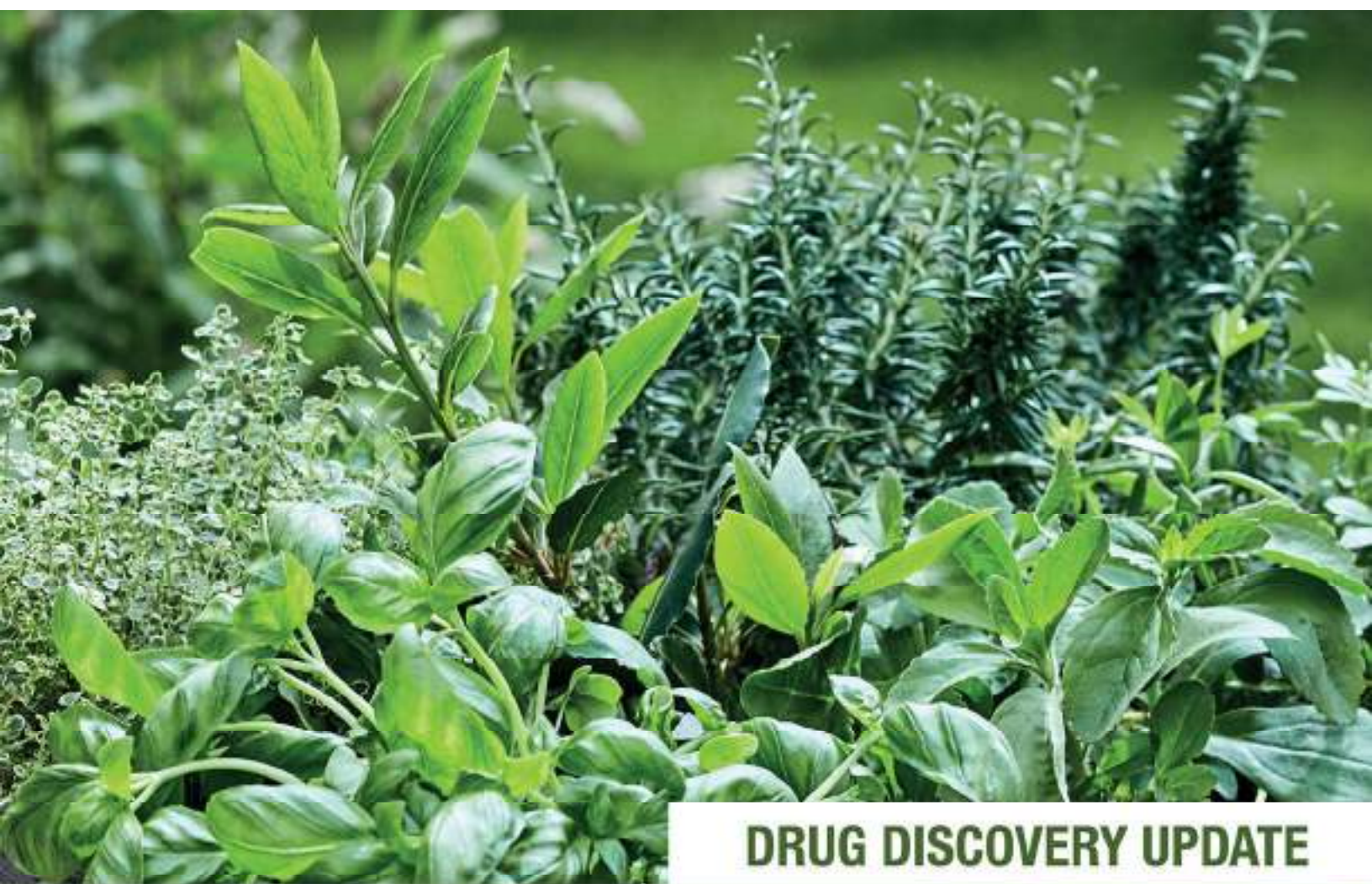
hysteresis loop. Narrow loops indicated low coercivity value which indicates that the prepared sample can be easily demagnetized.

CONCLUSIONS

In conclusion, spinel magnesium ferrite nanoparticles successfully synthesized by oxalate precursor method. XRD pattern and IR spectrum confirmed formation of single phase cubic spinel magnesium ferrite. The average crystallite size is 33.9694 nm and lattice constant is 8.370 Å. Very fine spherical MgFe₂O₄ particles with some extent of aggregation can be observed in the SEM pictures.

REFERENCES

- [1] Shinde, B. L., Mandle, U. M., Pachpinde, A. M., & Lohar, K. S., *J. Therm. Anal. Calorim.* 147(8) (2022) 2947
- [2] Qin, H., He, Y., Xu, P., Huang, D., Wang, Z., Wang, H., & Wang, C. *Adv. Colloid Interface Sci.* 294 (2021) 102486.
- [3] Hussein, S. I., Elkady, A. S., Rashad, M. M., Mostafa, A. G., & Megahid, R. M. *J. Magn. Magn. Mater.*, 379,(2015) 9.
- [4] Sagayaraj, R. *Int. Nano Lett.*, 12(4) 2022) 345.
- [5] Fayazzadeh, S., Khodaei, M., Arani, M., Mahdavi, S. R., Nizamov, T., & Majouga, A. *J. Supercond. Nov. Magn.*, 33(2020) 2227.
- [6] Baig, M. M., Yousuf, M. A., Zulfiqar, S., Safeer, A., Agboola, P. O., Shakir, I., & Warsi, M. F. *Mater. Res. Express*, 8(3) (2021) 035002.
- [7] Shinde, B. L., Dhale, L. A., Suryavanshi, V. S., & Lohar, K. S. *Acta Chim. Slov.* 64(4) (2017).
- [8] Chaudhari, N. D., Nadargi, D. Y., Kabbur, S. M., Kambale, R. C., Das, A., & Suryavanshi, S. S. *Electron. Mater.*, 51(6) (2022) 2732.
- [9] U.M. Mandle, , S.B. Rathod, , N.S. Kolate et. *Al. Asian J. Chem.*, 35(9) (2023) 2181.
- [10] Shedam, R. M., Gadkari, A. B., Mathad, S. N., & Shedam, M. R. *Int. J. Self-Propagating High-Temp. Synth.*, 26(1) (2017) 75.

DRUG DISCOVERY UPDATE

HERBAL FORMULATIONS, PHYTOCHEMISTRY AND PHARMACOGNOSY

NATURAL REMEDIES AND DRUG DISCOVERY

Edited by
Mital Kaneria and Kalpna Rakholiya

Series Editor

Chukwuebuka Egbuna

Drug Discovery Update

HERBAL
FORMULATIONS,
PHYTOCHEMISTRY
AND
PHARMACOGNOSY
Natural Remedies and Drug Discovery

Edited by

MITAL KANERIA

Department of Biosciences (UGC-CAS), Saurashtra University, Rajkot, Gujarat, India

KALPNA RAKHOLIYA

Department of Microbiology, Harivandana College, Rajkot, Gujarat, India

Series Editor

CHUKWUEBUKA EGBUNA

ELSEVIER

- Susana Oteng Mintah** Department of Microbiology, Center for Plant Medicine Research, Akuapem-Mampong, Ghana
- Meherunnassa Minu** Ethnobotany and Pharmacognosy Lab, Department of Botany, University of Chittagong, Chattogram, Bangladesh
- Rajeev Mishra** Department of Life Sciences, CSJM University, Kanpur, Uttar Pradesh, India
- Saurav Kumar Mishra** Department of Bioinformatics, University of North Bengal, Darjeeling, West Bengal, India
- Derartu Mitiku** Department of Applied Chemistry, Adama Science and Technology University, Adama, Ethiopia
- Reda S. Mohammed** Department of Pharmacognosy, Pharmaceutical and Drug Industries Research Institute, National Research Centre, Cairo, Egypt
- Vijayasanthi Murugan** Department of Microbiology, Ayya Nadar Janaki Ammal College, Sivakasi, Tamil Nadu, India
- Rachel de Moura Nunes Fernandes** Postgraduate Program in Biodiversity and Biotechnology - BIONORTE, Federal University of Tocantins, Palmas, Brazil
- Kavi K. Oza** Department of Botany, Faculty of Science, The Maharaja Sayajirao University of Baroda, Vadodara, Gujarat, India
- Karen P. Pachchigar** College of Basic Science and Humanities, Sardarkrushinagar Dantiwada Agricultural University, Sardarkrushinagar, Gujarat, India
- Rabindra Nath Padhy** Central Research Laboratory, Institute of Medical Sciences and SUM Hospital, Siksha 'O' Anusandhan Deemed to be University, Bhubaneswar, Odisha, India
- Sudhir Kumar Paidesetty** Medicinal Chemistry Research Lab, School of Pharmaceutical Sciences Siksha 'O' Anusandhan Deemed to be University, Bhubaneswar, Odisha, India
- Abhishek Kumar Pandey** Department of Botany, Kalinga University, Raipur, Chhattisgarh, India
- Devang J. Pandya** School of Pharmacy, RK University, Rajkot, Gujarat, India
- Juliane Farinelli Panontin** Postgraduate Program in Environmental Sciences - CIAMB, Federal University of Tocantins, Palmas, Brazil
- Ghanshyam Parmar** Department of Pharmacy, Sumandeep Vidyapeeth Deemed to be University, Vadodara, Gujarat, India
- Foram Patel** Department of Biomedical and Life Sciences, School of Sciences, Navrachana University, Vadodara, Gujarat, India
- Komal Patel** Department of Pharmacognosy, Parul Institute of Pharmacy, Faculty of Pharmacy, Parul University, Vadodara, Gujarat, India
- Madhavi Patel** Department of Pharmacognosy, Parul Institute of Pharmacy, Faculty of Pharmacy, Parul University, Vadodara, Gujarat, India
- Manubhai P. Patel** College of Basic Science and Humanities, Sardarkrushinagar Dantiwada Agricultural University, Sardarkrushinagar, Gujarat, India; Pulses Research Station, Sardarkrushinagar Dantiwada Agricultural University, Sardarkrushinagar, Gujarat, India
- Priya Patel** Department of Pharmaceutical Science, Saurashtra University, Rajkot, Gujarat, India
- Rajesh K. Patel** Bioinformatics and Supercomputer Laboratory, Department of Biosciences (UGC-SAP-Drs-II & DST-FIST-I), Veer Narmad South Gujarat University, Surat, Gujarat, India
- Sweta Y. Patel** Department of Life Sciences, Hemchandracharya North Gujarat University, Patan, Gujarat, India
- Vishwa Patel** Department of Botany, The Maharaja Sayajirao University of Baroda, Vadodara, Gujarat, India
- Yogesh R. Patel** College of Basic Science and Humanities, Sardarkrushinagar Dantiwada Agricultural University, Sardarkrushinagar, Gujarat, India
- Vidya Patil-Patankar** Department of Botany, PDEA'S Waghire College, Pune, Maharashtra, India
- Trupesh Pethani** Department of Pharmaceutical Sciences, Saurashtra University, Rajkot, Gujarat, India
- Renato Torres Pinheiro** Medicine Course, Federal University of Tocantins, Palmas, Brazil
- Bhupendra Prajapati** Department of Pharmaceutical Technology, Shree S.K. Patel College of Pharmaceutical Education and Research, Ganpat University, Kherva, Gujarat, India
- Md. Khondakar Raziur Rahman** Ethnobotany and Pharmacognosy Lab, Department of Botany, University of Chittagong, Chattogram, Bangladesh
- Kalpna Rakholiya** Department of Microbiology, Harivandana College, Rajkot, Gujarat, India
- Vaidehi V. Raole** Department of Sharir Kriya, Parul Institute of Ayurveda, Parul University, Vadodara, Gujarat, India
- Vinay M. Raole** Department of Botany, Faculty of Science, The Maharaja Sayajirao University of Baroda, Vadodara, Gujarat, India
- A.R. Rasmi** PG and Research Department of Botany, Govt. Victoria College, Palakkad, Kerala, India
- Riddhi Rathore** Department of Botany, School of Sciences, Gujarat University, Ahmedabad, Gujarat, India
- Elizabeth Robin** Department of Biomedical and Life Sciences, School of Sciences, Navrachana University, Vadodara, Gujarat, India
- Ana Clara Alcantara Rodrigues** Environmental Engineering Course, Federal University of Tocantins, Palmas, Brazil
- Maria Angélica Melo Rodrigues** Environmental Engineering Course, Federal University of Tocantins, Palmas, Brazil

Comparative pharmacognostic exploration of medicinal plants and their adulterants

Vidya Patil-Patankar

Department of Botany, PDEA'S Waghire College, Pune, Maharashtra, India

15.1 Introduction

Medicinal plants are extremely beneficial in the treatment and cure of ailments. Scientific study has enhanced our understanding of medicinal plants and new medications over the years. As people throughout the world become more aware of the negative side effects of synthetic drugs, there is a growing interest in plant-based therapies. The future growth of pharmacognostic analysis of herbal medications is heavily reliant on dependable approaches for correct herbal drug identification, standardization, and quality assurance. Multiple approaches to pharmacognostic, taxonomic, and chemical analysis are used to describe herbal drugs in a systematic manner, including documentation of their biological and geographical source, cultivation, collection, processing, morphological, microscopic, and chemical properties (Sultana et al., 2011).

The increase in demand for herbal medicines may lead to indiscriminate and unscientific collection, misidentification, and adulteration without any standards for quality of material. Most medicinal plants used by the herbal drug industry and local communities come from wild collection. The raw material used by the drug industry and communities in large cities, towns, and regions is generally procured through market channels and is sometimes found adulterated (Handa, 2004; Ahmad et al., 2010; Khan et al., 2011; Sanghvi et al., 2011; Sultana et al., 2011). In Ayurveda and herbal industries, the main problem is the adulteration and substitution of the herbal drugs. Because of adulteration, faith in herbal drugs has been declined gradually and resulted into one of the major problems in promotion of Ayurveda and Herbal products. Adulterants are also creating hazardous problems related to health. Similarly, main problem of uniformity in standardization and reliability of Ayurvedic products due to use of substitutions also results into the appropriate effects as the genuine drugs could give.

Herbal medicine is a field that is very much in disarray and least standardized. There is confusion and ignorance in every area such as identity of correct medicinal plant, time of harvesting, active components, pharma-dynamics, and pharmacokinetics. Medicinal plants are an area plagued by a multitude of problems such as correct botanical identity, name changes, active principles, pharmacognosy, and others. The efficiency of herbal medicines is attributed to synergistic action of wide components present in specific plants. But use/scope of these plants in herbal cosmetics, herbal veterinary medicines are not properly assessed. Sometimes they accidentally or deliberately, for nefarious purpose, take another plant that looks similar to the plant that is truly medicinally important and thus produce adulterated medicines. Vernacular names create problem, for example, *Boerhaavia* sp. and *Trianthema monogyna* L. are both referred to as Satodi (Patil et al., 2015). Dried material resembles the original drug plant, for example, *Sesuvium* sp. So, these two plants are used to adulterate the drug, Punarnava. Lot of studies have been done on the medicinal properties of *Boerhaavia diffusa*, but there are few studies on adulteration problem because of similar morphological characters. This chapter, therefore, helps to